

HUOMAUTUKSIA

- ¹ „*Kymmenen kysymystä referentille*” Lenin kirjoitti touko—kesäkuussa 1908 teeseiksi bolshevistisen keskuksen jäsenen ja „Proletari” lehden toimituksen jäsenen I. F. Dubrovinskin (Innokentin) esiintymistä varten A. A. Bogdanovin filosofisessa selostustilaisuudessa Genevessä.— 1.
- ² Ks. F. Engels, „*Anti-Dühring*”, 1953, s. 42.— 3.
- ³ Ks. F. Engels, „*Anti-Dühring*”, 1953, s. 57.— 3.
- ⁴ Ks. F. Engels, „*Anti-Dühring*”, 1953, ss. 34—36, 106—108.— 4.
- ⁵ *Bogdanov, A.*— A. A. Malinovskin salanimi.— 4.
- ⁶ *Rahmetov, N.*— Oskar Blumin, plehanovilaisen menshevikin salanimi.— 4.
- ⁷ Ks. A. M. Gorkille osoitettua Leninin kirjettä vuoden 1908 helmikuun 25 pltä (u.l.) (Teokset, 13. osa, ss. 430—437).— 4.
- ⁸ *Valentinov, N.*— N. V. Volskin salanimi.— 4.
- ⁹ „*Materialismi ja empiriokritisismi*” teoksensa valmistelutyön Lenin aloitti Genevessä helmikuussa 1908.
- Vuoden 1908 toukokuussa Lenin matkusti varta vasten Genevestä Lontooseen tutkiakseen Britannian museon lukusalissa kirjallisuutta, jota ei ollut saatavissa Genevessä. Lontoossa Lenin viipyi noin kuukauden.
- Vuoden 1908 lokakuussa teos oli kirjoitettu ja käsikirjoitus lähetettiin konspiratiivisella osoitteella Moskovaan. Kirjan otti julkaisutakseen moskovalainen kustantamo „Zveno”.
- Teoksen oikoluvun hoiti Moskovassa Leninin sisar A. I. Jelizarova. Kustakin korjausvedoksesta lähetettiin yksi kappale ulkomaille Leninille. Lenin luki huolellisesti korjausvedokset, ilmoitti kaikista huomaamistaan painovirheistä ja teki korjauksia. Osa Leninin

osoittamista korjauksista tehtiin kirjan tekstiin ja osa osoitettiin ensimmäiseen painokseen liitettyssä pahimpien painovirheiden luettelossa.

Leninin täytyi myöntyä teoksensa eräiden kohtien lieventämiseen, ettei tsaarin sensuuri olisi saanut aihetta kieltää kirjan julkaisemista.

Vaatién kirjan mahdollisimman pikaista julkaisemista Lenin tähdensi, että sen ilmestymiseen liittyy „paitsi kirjallisuusluontoisia, myös vakavia poliittisia veloituksia”.

Kirja ilmestyi vuoden 1909 toukokuussa 2.000 kappaleen painoksena.— 5.

- ¹⁰ „*Fideismi*” termiin vaihdettiin sensuuriolojen vuoksi sana „pappis-pimitys”, joka oli alunperin ollut Leninin käsikirjoituksessa. Termiä on Lenin selittänyt A. I. Jelizarovalle lähettämässään kirjeessä, joka on päivätty marraskuun 8 pnä (u.l.) 1908 (ks. V. I. Lenin, Kirjeitä omaisille, 1934, s. 319).— 8.
- ¹¹ Lenin tarkoittaa n.s. „jumalanrakentamista”, marxilaisuudelle vihamielistä uskonnollis-filosofista kirjallisuussuuntaa, joka syntyi Stolypinin taantumuskaudella puolueeseen kuuluneiden ja vv. 1905—1907 vallankumouksen tappion jälkeen marxilaisuudesta luopuneiden intelligenttien erään osan keskuudessa.
- „Jumalanrakentajat” (Lunatsharski, Bazarov y.m.) propagoivat uuden, „sosialistisen” uskonnon luomista ja yrittivät sovittaa yhteen marxilaisuuden ja uskonnon. Heitä lähellä oli yhteen aikaan myös A. M. Gorki. „Proletarin” toimituskunnan laajennettu neuvottelukokous (1909) tuomitsi „jumalanrakentamisen” ja selitti erikoisessa päätöslauselmassa, että bolshevikifraktiolla ei ole mitään yhteistä „tieteellisen sosialismin moisen vääristelyn kanssa”.
- „Jumalanrakentamisen” taantumuksellisen olemuksen Lenin paljasti teoksessaan „Materialismi ja empiriokritisismi” sekä kirjeissään, jotka hän kirjoitti Gorkille vuoden 1908 helmi—huhtikuussa ja vuoden 1913 marras—joulukuussa.— 8.
- ¹² Nevskin artikkeli julkaistiin Leninin kirjan „Materialismi ja empiriokritisismi” toisen painoksen liitteenä. V. I. Leninin Teosten neljännessä painoksessa liitetä ei julkaista.— 10.
- ¹³ K. Marx ja F. Engels, Valitut teokset kahdessa osassa, II osa, 1952, ss. 350—352.— 22.
- ¹⁴ K. Marx ja F. Engels, Valitut teokset kahdessa osassa, II osa, 1952, s. 91.— 22.
- ¹⁵ „*Die Neue Zeit*” („Uusi Aika”) — Saksan sosialidemokratian aikakauslehti; ilmestyi Stuttgartissa vuodesta 1883 vuoteen 1923. 90-luvun jälkipuoliskolta alkaen, F. Engelsin kuoleman jälkeen, aikakauslehti julkaisi järjestelmällisesti revisionistien kirjoituksia. Imperialistisen maailmansodan vuosina (1914—1918) lehti oli keskustalaisella, kautskylaisella kannalla, tukien sosialishovisteja.— 22.

- ¹⁶ Ks. F. Engels, „Anti-Dühring”, 1953, ss. 21, 33—34.— 30.
- ¹⁷ „*Revue Néo-Scolastique*” („Uusskolastinen katsaus”) — jumaluusopillinen filosofinen aikakauslehti, jonka oli perustanut katolilainen filosofinen seura Louvainissa (Belgiassa) v. 1894.— 37.
- ¹⁸ „*Der Kampf*” („Taistelu”) — kuukausijulkaisu, Itävallan sosialidemokratian äänenkannattaja, jolla oli opportunistinen, keskustalainen asenne ja joka vasemmistolaisilla fraaseilla peitteli proletarisen vallankumouksen asian peittämistä ja vastavallankumouksellisen porvariston pokkuroimista; ilmestyi Wienissä vuodesta 1907 vuoteen 1938.— 42.
- ¹⁹ „*The International Socialist Review*” („Kansainvälinen sosialistinen katsaus”) — amerikkalainen revisionistisen suuntauksen kuukausilehti; ilmestyi Chicagossa vuodesta 1900 vuoteen 1918.— 42.
- ²⁰ „*Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Philosophie*” („Tieteellisen filosofian neljännesvuosijulkaisu”) — empiriokriitikkojen (machilaisien) filosofinen aikakauslehti; julkaistiin Leipzigissä vuodesta 1877 vuoteen 1916 (vuoteen 1896 Avenariuksen toimittamana). Vuodesta 1902 lehti ilmestyi nimellä „*Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Philosophie und Sociologie*” („Tieteellisen filosofian ja sosiologian neljännesvuosijulkaisu”).
Leninin antama arvio tästä aikakauslehdestä „todellisena vihollisena marxilaisille” on annettu tämän kirjan sivulla 312.— 46.
- ²¹ „*Philosophische Studien*” („Filosofisia tutkielmia”) — etupäässä psykologian kysymyksiä käsittelevä idealistisen suuntauksen aikakauslehti; sitä julkaisi Leipzigissä W. Wundt vuodesta 1883 vuoteen 1903. Vuodesta 1905 vuoteen 1918 ilmestyi nimellä „*Psychologische Studien*” („Psykologisia tutkielmia”).— 50.
- ²² K. Marx ja F. Engels, Valitut teokset kahdessa osassa, II osa, 1952, s. 340.— 53.
- ²³ „*Mind*” („Ajattelu”) — filosofian ja psykologian kysymyksiä käsittelevä, idealistisen suuntauksen aikakauslehti; julkaistaan Lontoossa vuodesta 1876 lähtien.— 60.
- ²⁴ *Struve, P. B.*— entinen „legaalin marxilainen”, eräs kadetti-puolueen perustajista, monarkisti, vastavallankumouksellinen.
Menshikov, M. O.— taantumuksellisen „*Novoje Vremja*” nimisen lehden avustaja. Lenin nimittää häntä „tsaarinnan mustan sotnian uskolliseksi vahtikoiraksi”.— 62.
- ²⁵ Kuten näkyy Leninin kirjeestä A. I. Jelizarovalle joulukuun 19 päivältä (u.l.) 1908, alkuperäinen sanonta kirjan tekstissä: „*Lunatsharski* „ajatteli itselleen tykö” vielä jumalankin”, lievennettiin sensuurivainojen välttämiseksi. Tämän johdosta Lenin kirjoittaa:

- „Ajatteli tykö jumalan — täytyy muuttaa: „ajatteli itselleen tykö”... no, sanokaamme lievästi, uskonnollisia käsitteitä tai jotain sen tapaista” (ks. V. I. Lenin, Kirjeitä omaisille, 1934, s. 326).— 68.
- 26 Ks. F. Engels, „Anti-Dühring”, 1953, s. 34.— 77.
- 27 K. Marx ja F. Engels, Valitut teokset kahdessa osassa, II osa, 1952, ss. 353, 354.— 77.
- 28 Lenin tarkoittaa kirjallista henkilöluomaa, jonka I. S. Turgenev on antanut proosarunossaan „Elämänsääntö” (ks. I. S. Turgenev, „Suorasanaisia runoja”, 1931, ss. 24—25).— 78.
- 29 „Archiv für systematische Philosophie” („Systemaattisen filosofian arkisto”)—suunnaltaan idealistinen aikakauslehti; oli osastona aikakauslehdessä „Archiv für Philosophie” („Filosofian arkisto”). Erillisenä julkaisuna ilmestyi vuodesta 1895 vuoteen 1931 Berliinissä. Aikakauslehdessä julkaistiin uskantilaiden ja machilaiden artikkeleja saksan, ranskan, englannin ja italian kielellä.— 84.
- 30 „Kantstudien” („Kant-tutkimuksia”) — saksalainen filosofinen aikakausjulkaisu, uskantilaiden idealistien äänenkannattaja; ilmestyi vuodesta 1897 vuoteen 1937. Julkaisuun kirjoittelivat myös muiden idealististen suuntausten edustajat.— 84.
- 31 „Nature” („Luonto”) — luonnontieteellinen viikkojulkaisu, Englannin luonnontieteilijäin äänenkannattaja; ilmestynyt Lontoossa vuodesta 1869.— 85.
- 32 Kirjan ensimmäistä painosta valmisteltaessa A. I. Jelizarova vaihtoi sanat „rehellisemmän kirjallisen vastustajan” sanoiksi „periaatteellisemmän kirjallisen vastustajan”. Lenin oli tätä korjausta vastaan (ks. V. I. Lenin, Kirjeitä omaisille, 1934, s. 336).— 88.
- 33 K. Marx ja F. Engels, Valitut teokset kahdessa osassa, II osa, 1952, s. 351.— 90.
- 34 Lenin tarkoittaa erästä I. S. Turgenevin „Savua” nimisen romaanin kirjallista henkilöluomaa, valeoppineen päänäpönttääjän henkilötyyppiä. V. I. Lenin on luonnehtinut sitä teoksessaan „Agraarikysymys ja „Marxin arvostelijat”” (ks. Teokset, 5. osa, s. 141).— 90.
- 35 K. Marx ja F. Engels, Valitut teokset kahdessa osassa, II osa, 1952, ss. 351—352.— 91.
- 36 K. Marx ja F. Engels, Valitut teokset kahdessa osassa, II osa, 1952, s. 383.— 94.
- 37 K. Marx ja F. Engels, Valitut teokset kahdessa osassa, II osa, 1952, s. 90.— 98.

- ³⁸ K. Marx ja F. Engels, Valitut teokset kahdessa osassa, II osa, 1952, ss. 90—91.— 100.
- ³⁹ Ks. F. Engels, „Anti-Dühring”, 1953, s. 42.— 107.
- ⁴⁰ *Beltov, N.*— G. V. Plehanovin salanimi. Tällä salanimellä julkaistiin vuonna 1895 kirja „Monistisen historiankäsitteiden kehityksestä”.— 112.
- ⁴¹ K. Marx ja F. Engels, Valitut teokset kahdessa osassa, II osa, 1952, s. 351.— 118.
- ⁴² Ks. F. Engels, „Anti-Dühring”, 1953, ss. 80, 81—82.— 125.
- ⁴³ Ks. F. Engels, „Anti-Dühring”, 1953, ss. 85—86.— 126.
- ⁴⁴ Ks. vuoden 1868 joulukuun 5:nä päivättyä Marxin kirjettä Kugelmanille (K. Marx ja F. Engels, Teokset, XXV osa, 1936, s. 544).— 126.
- ⁴⁵ Tarkoitetaan seuraavia teoksia: Marxin „Teesit Feuerbachista” (1845); Engelsin „Ludwig Feuerbach ja klassillisen saksalaisen filosofian loppu” (1888) ja hänen johdantonsa kirjaseen „Sosialismin kehitys utopiasta tieteeksi”, englanninkielinen painos (1892) (ks. K. Marx ja F. Engels, Valitut teokset kahdessa osassa, II osa, 1952, ss. 383—385, 339—382 ja 83—106).— 129.
- ⁴⁶ Ks. K. Marx ja F. Engels, Valitut teokset kahdessa osassa, II osa, 1952, ss. 383, 351, 91.— 129.
- ⁴⁷ Vulgäärin taloustieteilijän Seniorin teoriaa Marx on arvostellut „Pääoman” ensimmäisessä osassa (ks. K. Marx, „Pääoma”, I osa, 1953, ss. 230—235, tai K. Marx ja F. Engels, Teokset, XVII osa, 1937, ss. 245—251).— 130.
- ⁴⁸ „*Revue de Philosophie*” („Filosofinen katsaus”) — idealistinen aikakausjulkaisu; ilmestynyt Pariisissa vuodesta 1900.— 142.
- ⁴⁹ Ks. F. Engels, „Anti-Dühring”, 1953, ss. 20—21, 22, 34.— 149.
- ⁵⁰ K. Marx ja F. Engels, Valitut teokset kahdessa osassa, II osa, 1952, ss. 367, 370.— 149.
- ⁵¹ „*Annalen der Naturphilosophie*” („Luonnonfilosofian aikakirjat”) — suuntaukseltaan idealistinen, positivistinen aikakausjulkaisu; julkaisi W. Ostwald Leipziginä vuodesta 1902 vuoteen 1921.— 158.
- ⁵² Ks. F. Engels, „Anti-Dühring”, 1953, s. 42.— 166.
- ⁵³ Ks. F. Engels, „Anti-Dühring”, 1953, s. 49.— 169.

- ⁵⁴ „*The Natural Science*” („Luonnontieto”) — katsausluontoinen kuukausijulkaisu, joka ilmestyi Lontoossa vuodesta 1892 vuoteen 1899.— 177.
- ⁵⁵ „*The Philosophical Review*” („Filosofinen katsaus”)—amerikkalainen idealistinen filosofinen aikakauslehti; ilmestynyt vuodesta 1892.— 177.
- ⁵⁶ Kirjan ensimmäisessä painoksessa sanojen „eivät hymyilytä, vaan inhottavat” asemesta oli painettu: „eivät ainoastaan hymyilytä”. Tarkastettuaan korjausvedoksen Lenin kehotti A. I. Jelizarovaa korjaamaan tämän kohdan tai osoittamaan painovirheluettelossa: „On: eivät ainoastaan hymyilytä — pitää olla: eivät hymyilytä, vaan inhottavat”. Leninin korjaus painettiin kirjan ensimmäiseen laitokseen liitetystä „Tärkeimpien painovirheiden luettelossa”.— 180.
- ⁵⁷ Ks. F. Engels, „*Anti-Dühring*”, 1953, s. 107.— 181.
- ⁵⁸ Tunnuksen „*takaisin Kantiin!*” esittivät Saksassa viime vuosisadan 70-luvulla filosofit, jotka edustivat filosofiassa porvarillista taantumuksellista suuntausta, mikä sai nimekseen uskantilaisuus ja herätti uudelleen henkiin Kantiin filosofian taantumuksellisimmat, idealistiset väittämät. Uskantilaisuutta vastaan, jonka kannalla olivat „legaaliset marxilaiset”, Lenin esiintyi jyrkästi v. 1899 artikkelissa „Vieläkin realisoimisteoriakysymyksestä” (ks. Teokset, 4. osa, ss. 61—79), ja sittemmin artikkelissa „Marxilaisuus ja revisionismi”.— 187.
- ⁵⁹ „*Le Socialiste*” („Sosialisti”)—viikkolehti, Ranskan Työväenpuolueen ja vuodesta 1902 Ranskan Sosialistipuolueen teoreettinen äänenkannattaja; ilmestyi vuodesta 1885. Vuodesta 1905 lehdestä tuli Ranskan Sosialistisen puolueen äänenkannattaja; lakkasi ilmestymästä v. 1915.— 197.
- ⁶⁰ K. Marx ja F. Engels, Valitut teokset kahdessa osassa, II osa, 1952, s. 356.— 199.
- ⁶¹ Puhe on F. Engelsin seuraavista teoksista: „Ludwig Feuerbach ja klassillisen saksalaisen filosofian loppu” (1888) ja johdanto kirjaseen „Sosialismin kehitys utopiasta tieteeksi” englanninkieliseen painokseen (1892) (ks. K. Marx ja F. Engels, Valitut teokset kahdessa osassa, II osa, 1952, ss. 339—382, 83—106).— 199.
- ⁶² K. Marx ja F. Engels, Valitut teokset kahdessa osassa, II osa, 1952, s. 358.— 199.
- ⁶³ K. Marx ja F. Engels, Valitut teokset kahdessa osassa, II osa, 1952, ss. 89—90.— 201.
- ⁶⁴ „*Zeitschrift für immanente Philosophie*” („Immanenssifilosofian aikakauslehti”)—saksalainen filosofinen aikakausjulkaisu; puolsolipsismia, subjektiivisen idealismin äärimmäistä ja taantumusel-

- lisinta muotoa; ilmestyi Berliinissä vuodesta 1895 vuoteen 1900.— 204.
- ⁶⁵ Lenin tarkoittaa Ministerineuvoston puheenjohtajan P. A. Stolypinin tekemää valheellista ilmoitusta siitä, ettei postilaitoksissa ole „mustia kabinetteja”, joiden huolena on tsaarihallituksen epäilemien henkilöiden kirjeiden salainen tarkastaminen.— 214.
- ⁶⁶ „*The Monist*” („Monisti”)—suuntaukseltaan idealistinen amerikkalainen filosofinen aikakauslehti, joka propagoi uskonnollista maailmankatsomusta; ilmestyi Chicagossa vuodesta 1890 vuoteen 1936.— 219.
- ⁶⁷ „*Archiv für Philosophie*” („Filosofian arkisto”)—suuntaukseltaan idealistinen filosofinen aikakausjulkaisu, uskankantilaisten ja machilaisten äänenkannattaja; ilmestyi Berliinissä vuodesta 1895 vuoteen 1931 kahtena rinnakkaisena laitoksena, joista toinen käsitteli filosofian historiaa ja toinen—filosofian yleisiä kysymyksiä.— 231.
- ⁶⁸ K. Marx ja F. Engels, Valitut teokset kahdessa osassa, II osa, 1952, s. 355.— 234.
- ⁶⁹ Ks. vuoden 1868 joulukuun 5:nä päivättyä Marxin kirjettä Kugelmanille (K. Marx ja F. Engels, Teokset, XXV osa, 1936, s. 544).— 241.
- ⁷⁰ K. Marx ja F. Engels, Valitut teokset kahdessa osassa, II osa, 1952, ss. 353—354.— 246.
- ⁷¹ Ks. F. Engels, „Anti-Dühring”, 1953, s. 57.— 247.
- ⁷² „*Année Psychologique*” („Psykologinen vuosijulkaisu”)—Ranskan erään idealististen psykologien ryhmän äänenkannattaja; ilmestynyt Pariisissa vuodesta 1894.— 253.
- ⁷³ „*Revue générale des Sciences pures et appliquées*” („Teoreettisten ja käytännöllisten tieteitten yleiskatsaus”)—ranskalainen aikakausjulkaisu, joka ilmestyi Pariisissa vuodesta 1890 vuoteen 1940.— 255.
- ⁷⁴ „*Voprosy Filosofii i Psihologii*” („Filosofian ja psykologian kysymyksiä”)—suuntaukseltaan idealistinen aikakauslehti; ilmestyi vuodesta 1889; julkaisijana vuodesta 1894 Moskovan psykologinen yhdistys. Julkaisutyöhön osallistuivat „legaaliset marxilaiset” P. B. Struve ja S. N. Bulgakov; Stolypinin taantumusvuosina aikakauslehti julkaisi A. A. Bogdanovin ja muiden machilaisten filosofisia kirjoituksia; toimittajana vuodesta 1894 mustasotnialainen filosofi L. M. Lopatin. Aikakauslehti lakkasi ilmestymästä huhtikuussa 1918.— 294.
- ⁷⁶ „*Russkoje Bogatstvo*” („Venäjän rikkaus”)—kuukausijulkaisu; ilmestyi Pietarissa vuodesta 1876 vuoden 1918 puoliväliin. 90-luvun

- alussa aikakauslehdestä tuli liberaalisten narodnikkien äänenkannattaja; sitä toimittivat S. N. Krivenko ja N. K. Mihailovski. Aikakauslehti saarnasi sovinnon aikaansaamista tsaarihallituksen kanssa ja luopumista kaikesta vallankumouksellisesta taistelusta sitä vastaan, kävi raivokasta taistelua marxilaisuutta ja venäläisiä marxilaisia vastaan.— 309.
- ⁷⁶ Sanat „*wer den Feind...*”, jotka ovat Goethen säeparin muunnos, Lenin on lainannut I. S. Turgenevin romaanista „Uudismaa” (ks. I. S. Turgenev, Teokset, IX osa, 1930, s. 183).— 312.
- ⁷⁷ Ks. K. Marx ja F. Engels, Valitut teokset kahdessa osassa, I osa, 1952, ss. 320—324.— 317.
- ⁷⁸ Ks. vuoden 1870 kesäkuun 27:nä päivättyä Marxin kirjettä Kugelmannelle (K. Marx ja F. Engels, Valittuja kirjeitä, 1953, s. 239).— 234.
- ⁷⁹ Ks. vuoden 1843 lokakuun 20:nä päivättyä Marxin kirjettä Feuerbachille (K. Marx ja F. Engels, Teokset, I osa, 1938, ss. 511—512).— 332.
- ⁸⁰ „*Deutsch-Französische Jahrbücher*” („Saksalais-ranskalainen vuosikirja”)—aikakausjulkaisu, joka ilmestyi vuonna 1844 Pariisissa K. Marxin ja A. Rugen toimittamana. Ilmestyi yksi (kaksois-) numero.— 332.
- ⁸¹ Ks. vuoden 1870 joulukuun 13:nä päivättyä Marxin kirjettä Kugelmannelle (K. Marx ja F. Engels, Valittuja kirjeitä, 1953, s. 251).— 332.
- ⁸² K. Marx ja F. Engels, Valitut teokset kahdessa osassa, II osa, 1952, ss. 89—92.— 332.
- ⁸³ Mainituilta vuosilta ovat seuraavat Engelsin teokset: „*Anti-Dühring*” (1878), „*Ludwig Feuerbach ja klassillisen saksalaisen filosofian loppu*” (1888) ja johdanto kirjaseen „*Sosialismin kehitys utopiasta tieteeksi*” englanninkieliseen painokseen (1892).— 333.
- ⁸⁴ „*Zagranitshnaja Gazeta*” („Ulkomainen lehti”)—venäjänkielinen viikkolehti, jota julkaisi ryhmä venäläisiä emigrantteja Genevessä vuoden 1908 maaliskuun 16 p:stä huhtikuun 13 päivään (u.l.). Lehden työhön osallistui Bogdanov, Lunatsharski ja muita otzovisteja.— 339.
- ⁸⁵ „*Obrazovanije*” („Valistus”)—kirjallinen, tieteellis-populäärinen ja yhteiskunnallis-poliittinen kuukausijulkaisu; ilmestyi Pietarissa vuodesta 1892 vuoteen 1909. Vuosina 1902—1908 aikakauslehden avustajina oli marxilaisia.— 339.

-
- ⁸⁶ Lenin tarkoittaa kahta v. 1908 ilmestynyttä machilaista menshevikien kirjasta: 1) N. Valentinov, „Marxilaisuuden filosofiset rakennelmat” ja 2) P. Jushkevitsh, „Materialismi ja kriittinen realismi”.—350.
- ⁸⁷ Käsikirjoituksen „*Lisäys IV luvun 1. §:ään. Miltä taholta N. G. Tshernyshevski lähti arvostelevaan kantilaisuutta?*” Lenin lähetti A. I. Jelizarovalle vuoden 1909 maaliskuun jälkipuoliskolla, jolloin kirja oli jo painossa. „Lähetän lisäyksen”, kirjoitti Lenin A. I. Jelizarovalle 23 tai 24 p:nä maaliskuuta (u.l.) 1909. „Sen vuoksi ei kannata viivyttää painatusta. Mutta jos aikaa riittää, niin laita se aivan kirjan loppuun jälkisanojen jälkeen muulla kirjasinlajilla, esim. petiitillä, painettuna. Pidän tavattoman tärkeänä Tshernyshevskin asettamista machilaisten vastakohdaksi”.—354.
-

